

TVORBENA SREDSTVA ANTONIMIZACIJE

Danko Šipka

0. Ovdje polazimo od Palmerovog određenja antonimije¹, koje u slučajeve antonimnosti ne ubraja relacione opozicije (tipa *muž - žena* ili *kupac - prodavac*). Dakle, ovdje nazivom *antonimija* obuhvaćamo pojavu u leksičkom sistemu leksema koje, pored niza istovetnih, sadrže i seme* u odnosu kontrarnosti ili kontradiktornosti (a ne i relacione oponiranosti). Antonimija se može odrediti i šire, što nam pokazuje Katzov priručnik². O teškoćama određenja termina *antonimija* svjedoči nam i »Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike«. Antonimnost je relacija među dvama antonimnim značenjima (*semantička antonimnost*) ili leksemama (*leksička antonimnost*). Svaka od leksema, odnosno značenja jedno drugom je *antonim*, dok je *antonimizacija* izrazno utemeljenje sadržajnog odnosa antonimnosti.

1. Postoje dva načina antonimizacije. Prvi je *leksički*, a drugi *tvorbeni*. U prvom slučaju radi se o situaciji kad se značenja u odnosu antonimnosti vezuju za forme koje nemaju zajedničke elemente, odnosno kad su u pitanju dvije raznokorjene lekseme (na primjer *crno - bijelo*, *noć - dan* i slično). Nasuprot ovome, tvorbeni antonimizacija podrazumijeva korišćenje tvorbenih sredstava da bi se antonimnost realizovala unutar dvije riječi sa istom osnovom (na primjer *napad - protunapad*, *antifašistički - profašistički* itd.). U daljem tekstu zanima nas samo drugi način antonimizacije - tvorbeni.

2.0. Odmah na početku treba napomenuti da pod *tvorbenim sredstvima antonimizacije* podrazumijevamo samo ona tvorbeni sredstva na kojima se bazira antonimska oponiranost para. Samim tim u tvorenici nas neće interesovati sva tvorbeni sredstva kojima se ona gradi. Tako je, na primjer, u paru *oneraspoložiti - oraspoložiti* za nas irelevantno prisustvo prefiksa *o*, a relevantno to što se ostvaruje opozicija infiksa *ne - 0*. Dakle, tvorbeni sredstva, odnosno tvorbeni načini antonimizacije u pojedinačnim slučajevima razlikuju se od tvorbenih načina posmatranih iz perspektive tvorbe. Ovdje treba još reći da, ukoliko riječi ne dijele istu osnovu (makar jednu), ne govorimo o tvorbenoj, već o leksičkoj antonimizaciji, iako se u paru javljaju oponirana tvorbeni

* Ak. mn. od sema 'najmanje razlikovno semantičko obilježje', hrv. sem. (S. B.)

¹ F.R. Palmer *Semantics a new outline*, Cambridge University Press, Cambridge 1976.

² J.J. Katz *Semantics Theory*, A Harper International Edition, New York 1972. Autor određuje antonimiju kao inkompatibilnost između semantičkih elemenata na koje se smisao riječi dekomponuje, pa su tako relacione opozicije određene kao podgrupa antonimije - konverzni tip (*muž - žena*, *kupiti - prodati* i slično).

³ Dejvid Kristal *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, preveli Ivan Klajn i Boris Hlebec, No-lit, Beograd 1988. (David Crystal *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Basil Blackwell Ltd, Oxford, 1985²). Tamo se pod odrednicom *antonimija*, na strani 25 navodi »Termin koji se koristi u SEMANTICI kao deo proučavanja suprotnosti ZNAČENJA . . . Kontroverzno je koliko je tipova suprotnosti probitačno razlikovati u semantičkoj analizi, te u vezi s upotrebom termina 'antonim' treba uvek biti oprezan.«

sredstva. Tako je u primjerima *proširiti – suziti, zaoštriti – otupiti* i mnogim drugim. U svim primjerima tog tipa antonimičnost para bazira se na suprotstavljenosti osnove, dok su prefiksi već unaprijed njome određeni.

2.1. Ako se ima u vidu da su dva osnovna tvorbeno načina izvođenje i slaganje, antonimizacija na tvorbenoj razini može se, u prvom klasifikacionom koraku, podijeliti na *jednonačinsku* i *raznonačinsku*. U prvom slučaju antonimizacija se vrši samo slaganjem ili samo izvođenjem, kako je u primjerima *dobronamjeran – zlonamjeran, višepartijski – jednopartijski; privući – odvući, izvući – uvući* i slično. Drugi primjer znatno je rjeđi – javlja se tamo gdje je jedan član para formiran izvođenjem a drugi slaganjem (*prekobrojan – malobrojan*).

2.2. U drugom klasifikacionom koraku dijelimo samo jednonačinsku grupu, i to po tome koji način vrši antonimizacija na *antonimizaciju slaganjem* (*dobronamjeran – zlonamjeran, višepartijski – jednopartijski*) i *antonimizaciju izvođenjem* (*privući – odvući, izvući – uvući*).

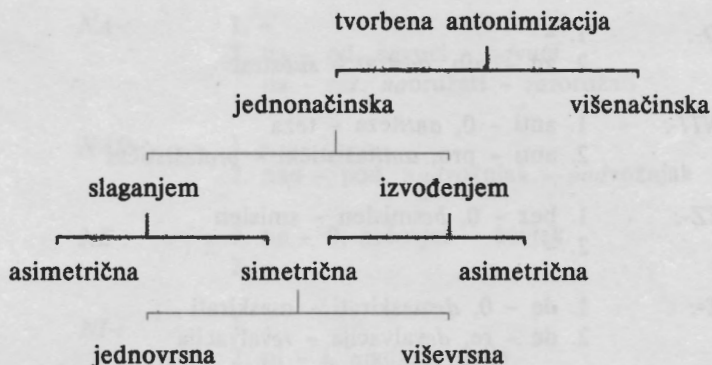
2.3. Na trećem nivou tvorbeno antonimizaciju dijelimo po tome da li se radi o uparenom ili neuparenom sredstvu tvorbeno antonimizacije. Tako razlikujemo *simetričnu antonimizaciju*, gdje se antonimski odnos uspostavlja tako što se suprotstavljaju dva tvorbeno elementa, u svakom članu para po jedan (*poratni – predratni, dobronamjeran – zlonamjeran*) i *asimetričnu antonimizaciju*, gdje se antonimski odnos uspostavlja tako što se samo jednom članu para pridodaje tvorbeno sredstvo (*irealan – realan*). Razumije se, ova podjela, poput prethodne, primjenjuje se samo na jednonačinsku homonimiju jer je višenačinska uvijek i simetrična.

2.4. U sljedećem koraku moguće je izvršiti podjelu simetričnog tipa po tome da li se radi o tvorbenim sredstvima jedne iste ili dvije različite vrste. Tako izdvajamo *jednovrsku antonimizaciju*, gdje se istovremeno, u obje lekseme, javlja tvorbeno sredstvo jedne vrste, na primjer prefiks i prefiks, kako je u primjeru *izvući – uvući*; i *viševrsku antonimizaciju*, gdje se javlja odnos između dva različita tvorbeno sredstva, jedne u jednoj, druge u drugoj leksemi, kako nalazimo u primjeru *bezrep – repat*.

2.5. Razumije se, moguće je vršiti i podjelu po tome koje od tvorbenih sredstava funkcionise kao antonimizator, pa, na primjer, u tipu koji se dobija izvođenjem govoriti o prefiksima (*amoralan – moralan*) infiksima (*onemogućiti – omogućiti*) i sufiksima (*nožica – nožurda*⁴) ili o viševrstnim tipovima, na primjer odnosu prefiks – sufiks, kako je u već navođenom primjeru *bezrep – repat*. Ovdje se tim pitanjem nećemo detaljno baviti jer se radi o općim tvorbenim zakonitostima u kojima nema ništa što bi bilo specifično za proces antonimizacije. Od svih tvorbenih sredstava koja učestvuju u izvođenju daleko su najproduktivniji prefiksi. Stoga se u dodatku i navodi spisak asimetrično i simetrično antonimičnih prefiksa.

3. Kad sve predočene podjele svrstamo u jednu cjelinu, dobijamo algoritam koji pokazuje mogućnosti tvorbeno antonimizacije:

⁴ Ovaj posljednji primjer otvara još jedno pitanje (kojim se ovdje nećemo baviti) – da li se relacije hipokoristika – augmentativ mogu svrstati među antonime.

Razumije se, ukoliko bi se uvele i one distinkcije koje važe u tvorbi uopće (razlikovanje tvorbenih sredstava) shema bi bila znatno složenija.

4. Da svedemo. Tvorba (njeni načini i sredstva) javlja se kao produktivan faktor antonimizacije. Zakonitosti tvorbene antonimizacije razlikuju se od zakonitosti tvorbe uopće jer je u slučaju antonimizacije bitno koji elemenat uspostavlja antonimsku relaciju u paru, a ne kako dolazi do formiranja leksičke jedinice. Tako su, na primjer složeno-sufiksni, složeno-prefiksni i prefiksno-sufiksni tvorbeni način (unutar jedne lekseme) irelevantni za antonimizaciju pošto samo jedan od tih elemenata uspostavlja odnos oponiranosti među leksemama para. U prilogu navodimo, kao ilustraciju, asimetrično i simetrično jednovrsno izvođenje prefiksima, listu prefiksa koji stupaju u te odnose.

SPISAK PREFIKSALNIH ANTONIMIZATORA

5.1. Ovdje izneseni podaci ne pretenduju na sveobuhvatnost. Oni treba da posluže, prije svega, kao ilustracija najbogatijeg tvorbenog načina antonimizacije, a, potom, i kao osnova za neku buduću, potpunu listu.

5.2. Kao polaznu osnovu koristili smo podatke iz Babićeve *Tvorbe*⁵. Provjeravani su prefiksi navedeni u *Kazalu prefiksa* (str. 529), ali su navedeni i neki kojih u *Kazalu* nema (ad-, hipo-). U svakom segmentu spiska daju se sljedeći podaci:

- a) prefiks,
- b) tačka 1 - neupareno djelovanje (sa primjerom, gdje se prefiks naglašava kosim slovima),
- c) tačka 2 - upareno djelovanje (sa navedenim oponiranim prefiksom i primjerom, gdje se prefiksi navode kosim slovima).

Svaki se odnos potvrđuje jednim primjerom.

5.3. SPISAK

- A-:**
1. a - 0, *asimetrija* - *simetrija*
  2. a - hiper, *amoralan* - *hipermoralan*
- AB-:**
1. ab - 0, *abnormalan* - *normalan*
  2. -

⁵ Stjepan Babić *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, JAZU - Globus, Zagreb 1986.

- AD-:** 1. -
2. ad - sub, *adstrat* - *substrat*
- ANTI-:** 1. anti - 0, *antiteza* - *teza*
2. anti - pro, *antifašistički* - *profašistički*
- BEZ-:** 1. bez - 0, *besmislen* - *smislen*
2. -
- DE-:** 1. de - 0, *demaskirati* - *maskirati*
2. de - re, *devalvacija* - *revalvacija*
- DIS-:** 1. dis - 0, *disharmonija* - *harmonija*
2. -
- DO-:** 1. -
2. do - po, *doratni* - *poratni*
do - poslije, *doratni* - *poslijeratni*
do - od, *dovući* - *odvući*
- HIPER-:** 1. -
2. hiper - hipo, *hipertenzija* - *hipotenzija*
- HIPO-:** 1. -
2. hipo - hiper, *hipotenzija* - *hipertenzija*
- I¹-:** 1. i - 0, *iregularan* - *regularan*
2. -
- I²-:** 1. -
2. i - ni, *igdje* - *nigdje*
- INFRA-:** 1. -
2. infra - ultra, *infracvuk* - *ultrazvuk*
- IZ-:** 1. -
2. iz - u, *izvući* - *uvući*
- IZNAD-:** 1. -
2. iznad - ispod, *iznatprosječan* - *ispotprosječan*
- ISPOD-:** 1. -
2. ispod - iznad, *ispotprosječan* - *iznatprosječan*
- KONTRA-:** 1. kontra - 0, *kontranapad* - *napad*
2. -

- NA-:** 1. -
2. na - od, *navući* - *odvući*
na - raz, *naoružati* - *razoružati*
- NAD-:** 1. -
2. nad - pod, *nadvožnjak* - *podvožnjak*
- NE-:** 1. ne - 0, *nečovjek* - *čovjek*
2. -
- NI-:** 1. -
2. ni - i, *nigdje* - *igdje*
- NIZ-:** 1. -
2. niz - uz, *nizvodan* - *uzvodan*
- O-:** 1. -
2. o - raz, *okužiti* - *raskužiti*
- OB-:** 1. -
2. ob - raz, *opteretiti* - *rasteretiti*
- OD-:** 1. od - 0, *odučiti* - *učiti*
2. od - do, *otputovati* - *doputovati*
od - na, *odučiti* - *naučiti*
od - u, *odvezati* - *uvezati*
od - za, *otčepiti* - *začepiti*
- PO-:** 1. -
2. po - pred, *poratni* - *predratni*
- POSLIJE-:** 1. -
2. poslije - pred, *poslijeratni* - *predratni*
- POST-:** 1. -
2. post - pred, *postinfarktni* - *predinfarktni*
- PRE-:** 1. -
2. pre - ne, *prelijep* - *nelijep*
- PRED-:** 1. -
2. pred - poslije, *predratni* - *poslijeratni*
pred - post, *predinfarktni* - *postinfarktni*
- PRI-:** 1. -
2. pri - od, *privući* - *odvući*

- PRIJE-:** 1. -
2. prije - poslije, *prijeratni* - *poslijeratni*
- PRO¹-:** 1. -
2. pro - anti, *profašistički* - *antifašistički*
- PRO²-:** 1. -
2. pro - o, *procvasti* - *ocvasti*
- PROTU-/PROTIV(U)-:** 1. protu - o, *protuzakonit* - zakonit
2. -
- RAZ-:** 1. raz - o, *razuvjeriti* - uvjeriti
2. raz - za, *razpopiti* - zapopiti
raz - o, *raskužiti* - okužiti
raz - ob, *rasteretiti* - opteretiti
raz - s, *raspariti* - spariti
- RE-:** 1. -
2. re - de, *revalvacija* - devalvacija
- S-:** 1. -
2. s - raz, *spariti* - *raspariti*
s - na, *svući* - *navući*
s - ob, *svući* - *obući*
s - uz, *snijeti* - *uznijeti*
- SUB-:** 1. -
2. sub - ad, *supstrat* - *adstrat*
- SVRHU-:** 1. svrhu - o, *svrhunaravan* - naravan
2. -
- U-:** 1. -
2. u - od, *unositi* - *odnositi*
u - iz, *unositi* - *iznositi*
- UZ-:** 1. -
2. uz - s, *uznijeti* - *snijeti*
- UNUTAR-:** 1. -
2. unutar - van, *unutarpartijski* - *vanpartijski*
- VAN-:** 1. -
2. van - unutar, *vanpartijski* - *unutarpartijski*

- VRHU-*: 1. vrhu - 0, *vrhunaravan* - naravan
2. -
- ZA-*: 1. -
2. za - iz, *zavući* - *izvući*
za - od, *zakriti* - *otkriti*
za - raz, *zatvoriti* - *rastvoriti*

Sažetak

Danko Šipka, Filozofski fakultet, Sarajevo

UDK 801.54:808.61/62, izvorni znanstveni članak, primljen 28. XII. 1988, prihvaćen za tisak 14. II. 1989.

Word-Formation Devices of Antonymization

The author analyzes antonymization. In his view, there is lexical and word-formation antonymization. After outlining the principal features of antonymization, he supplies examples of prefixal formation listing all prefixes with their antonyms.

KUĆANSKI ILI ...

Vladimir Dvoržak

Članak je napisan povodom 40. obljetnice poduzeća Mali kućanski aparati, Samobor, a razlog pisanja je pojava zamjene naziva sintagme *kućanski aparati* sintagmom *aparati u domaćinstvu*. Za razmatranje problema poslužilo mi je nazivlje u suvremenom hrvatskom višejezičnom rječniku KLIMATIZACIJA I RASHLADNA TEHNIKA [1] uglednog izdavača tehničke literature iz Zagreba.

1. Industrija kućanskih aparata značajan je sudionik opće industrijske proizvodnje. Ona je svojom djelatnošću namijenjenom svakodnevnim potrebama pučanstva utrla svoj trag i u jezičnoj kulturi vlastitim, posebnim nazivljem.

Naziv u obliku sintagme *kućanski aparati* na području hrvatskoga književnog jezika, za ovu vrstu sprava što služe djelatnosti u kućanstvu, ustalio se od samog početka njihove suvremene proizvodnje. S početka kao sintagma *aparati za kućanstvo* [2] i *kućni aparati* [3], a kasnije, kada su ovi aparati postali zasebna vrsta, *kućanski aparati* [4].

1 Tehnička knjiga, Zagreb, 1983. ... Klimatizacijska i rashladna tehnika, rječnik, str. 127 H 378 do H 382, str. 78 D 341, D 343... u domaćinstvu

2 Noris, katalog br.5., Zagreb, 1938., str. 3: ... aparati za kućanstvo i obrt.,... str. XXXIII, potrošak el. energije u kućanstvima različite veličine, određivanje veličine el. štednjaka i najpotrebnijeg pokućstva za kućanstva različite veličine

3 D. Kaiser, Elektrotehnički priručnik, Zagreb, 1953., str. 528: priključne vrijednosti kućnih aparata

4 V. Dabac, Elektrotehnički rječnik, njemačko-hrvatski, hrvatsko-njemački, Zagreb, 1952., str. 43: Hausgerät n/kućanski aparati m